

El Museu de la Valltorta, vint i quatre anys al territori

Pilar Vidal Monferrer

Directora del Parc Cultural Valltorta – Gassulla.

Fotografies: Arxiu del museu de la Valltorta

RESUM

L'ARTICLE TRACTA DE REFLECTIR EL PAPER DESENVOLUPAT PEL MUSEU DE LA VALLTORTA AL LLARG D'AQUESTOS VINT I QUATRE ANYS. COMENÇA AMB LA DESCRIPCIÓ DEL MUSEU, CONTINUA AMB LA TRAJECTORIA DESENVOLUPADA I FINALITZA PARLANT DEL MUSEU COM A LLOC OBJECTE D'ESTUDI, LLOC D'EDUCACIÓ INFORMAL I LLOC D'ATRACCIÓ.

PARAULES CLAU: MUSEU, TRAJECTÒRIA, FUNCIO

RESUMEN

EL ARTÍCULO TRATA DE REFLEJAR EL PAPEL DESARROLLADO POR EL MUSEO DE LA VALLTORTA DURANTE ESTOS VEINTE Y CUATRO AÑOS EMPIEZA CON LA DESCRIPCIÓN DEL MUSEO, CONTINÚA CON SU TRAYECTORIA Y FINALIZA REFLEXIONANDO SOBRE LA FUNCIÓN DEL MUSEO COMO OBJETO DE ESTUDIO, CENTRO DE EDUCACIÓN INFORMAL Y LUGAR DE ATRACCIÓN.

PALABRAS CLAVE: MUSEO, TRAYECTORIA, FUNCIÓN

ABSTRACT

THE ARTICLE IS TO REFLECT THE PAPER DEVELOPED BY THE MUSEUM OF LA VALLTORTA BEGINS WITH THE DESCRIPTION OF THE MUSEUM, CONTINUES WITH THE DEVELOPED TRAJECTORY AND FINISHES AS THE MUSEUM AS A OBJECT OF STUDY, AS PLACE OF INFORMAL EDUCATION AND ATTRACTION PLACE.

KEY WORDS: MUSEUM, TRAJECTOR, FUNCTION

1. Introducció

El 2017 es va celebrar el centenari del descobriment de les pintures rupestres de la Valltorta i de Morella la Vella. El 2018 es commemora que fa vint anys es va declarar l'art rupestre de l'arc mediterrani de la península Ibèrica patrimoni mundial per l' UNESCO. I al llarg d'aquest any recordarem que el museu de la Valltorta compleix vint i cinc anys el proper desembre. Va ser inaugurat a finals de 1994 per la Generalitat Valenciana i és l'únic museu d'art rupestre de la Comunitat Valenciana. Va ser creat pel govern valencià per a vetllar per la conservació, estudi i divulgació de l'art rupestre llevantí.

2. Descripció

Podem dir que la seua singularitat radica en que és un museu a l'aire lliure, les seues obres estan fora de l'edifici repartides per l'entorn del barranc, tot i això no podem obviar el valor de l'exposició permanent distribuïda en sis sales on es fa un recorregut per les manifestacions d'art rupestre més representatives de les terres valencianes. A més, disposa de una sala d'audiovisuals, biblioteca especialitzada, arxius gràfics sobre l'art rupestre com el fotogràfic de Gil-Carles i diversos magatzems on es custodien materials arqueològics de les excavacions fetes per la zona i de les prospeccions realitzades quan es van construir els parcs eòlics. Aquests dipòsits de materials arqueològics poden ser consultats per els estudiosos i especialistes prèvia autorització al museu.

L'edifici, obra dels arquitectes Miguel del Rey Aynat i Iñigo Magro d'Orbe es va construir en la partida del Pla de l'Om, en el terme municipal de Tírig, a 500 metres del barranc de la Valltorta.



2.1. Les visites

El seu funcionament es va planificar mitjançant la combinació de la visita lliure a l'exposició permanent i la guiada als abrics d'art rupestre. El guia o el vigilant dels abrics sempre acompanya als visitants als abrics donat l'especial protecció d'aquests. Des del començament s'ha seguit un patró fix que respon a l'orientació dels abrics respecte a la llum solar: a les 10 hores es visita el cingle del Mas d'En Josep, a les 12 hores la Cova dels Cavalls i per les vesprades les Coves del Civil. Altres abrics que es poden visitar des d'allí, però que es fa de manera més ocasional són les Coves de la Saltadora i l'Abric Centelles. I des del museu també es gestionen les visites **al barranc de la Gasulla: Cova Remígia i el Cingle de la Cova Remígia**.

2.2. Exposició permanent

Des de la inauguració del museu hi ha hagut una renovació de l'exposició permanent. L'actual es va renovar en l'any 2001-2002 i la responsable va ser la museòloga Ana Meseguer Branchat.

L'exposició permanent té un caràcter cronològic, comença per les manifestacions més antigues de l'art prehistòric i arriba a les més modernes. En cada sala hi ha un mapa de la Comunitat Valenciana on estan senyalats els abrics que hi ha. Juntament amb eixe recorregut per les manifestacions artístiques de la prehistòria tenim mostres d'eines que contextualitzen les diverses etapes de la Prehistòria (raspadors, burins, puntes de fletxa, destrals de pedra polida, ceràmica, etc...).

La **sala I** està dedicada a l'art de les societats caçadores recol·lectores del Paleolític. Les manifestacions són els gravats paleolítics, entre els que destacariem les plaquetes de la Cova del Parpalló i l'abric en Melià. En el museu, es mostren algunes plaquetes calcàries de la cova del Parpalló (Gandia) i del tossal de la Roca (la Vall d'Alcalà) amb motius zoomòrfics i signes complexos no figuratius. I una gran imatge de l'abric d'en Melià (la Serra d'en Galceran), on hi ha nombroses representacions d'animals gravats que pertanyen al final del cicle artístic del paleolític. Destaca la replica a grandària real del Ur (*Bos taurus primigenius*), bòvid salvatge que després de la seua domesticació va donar lloc a les races actuals.

La **sala II** està dedicada a l'art de les societats mesolítiques i neolítiques (agrícoles i ramaderes): estil macro-esquemàtic i llevantí. Fa 10.000 anys, l'inici del període Holocè comporta un canvi climàtic i progressiu amb l'augment de la temperatura i la humitat, fet que afavorirà els canvis en la manera de viure.

L'estil macro-esquemàtic està representat per les imatges del Pla de Petracos i la cova de la Sarga a Alcoi (tots dos en Alacant). El seu traçat és gros, amb pintura densa i pastosa de color roig fosc. Els motius més freqüents són les grans figures humanes, algunes d'elles amb els braços alçats, com en actitud d'orar. Altres temes associats són les serpentiformes, els zig-zags, les barres i els punts.

L'altra part de la sala ens mostra l'art llevantí: diverses imatges i les seues característiques principals, com són el monocromatisme, el dibuix i el detallisme en els animals, l'aparició de la figura humana i les escenes dinàmiques. A banda d'aquests panells i del gran calc de l'abric Centelles, on es representa un grup humà marxant, tenim al museu dos arquers arrancats de la cova dels Cavalls i de la del Civil, que van poder ser recuperats per la Generalitat.

La sala III ens presenta una reproducció de la cova dels Cavalls a gran escala a partir de com era el jaciment al 1917, en el moment del descobriment. En la paret estan explicades les diferents fases pictòriques allí documentades i una fotografia de com estava l'accés a l'abric en aquell moment. Aquesta reproducció ajuda a les persones que no podem accedir a l'abric a tindre una visió del que hi ha allí representat.

La sala IV ens ubica en el III mil·lenni, representa el triomf de l'agricultura, el sedentarisme i les darreres manifestacions d'art prehistòric del Calcolític (Edat del Coure) i de l'Edat del Bronze: art esquemàtic i petroglifs. Les imatges es mostren l'evolució de l'estètica artística, simplicitat, esquematització de les figures humanes i d'animals associats a motius geomètrics i simbòlics que podien fer amb pinzell ample, tampó o simplement amb els dits. La mostra d'art esquemàtic la trobem en Gestalgar (València) i la depuració en ratlles i punts en l'abric del Castell a Vilafames.

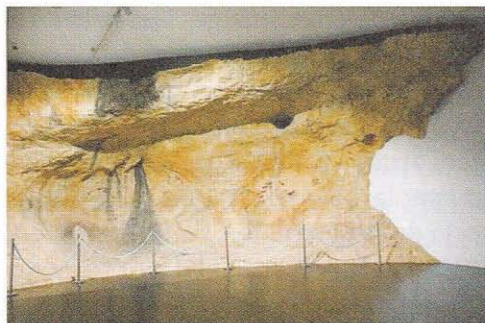
Altres aspectes a ressenyar en aquesta sala són els rites funeraris amb l'existència de soterraments col·lectius en l'interior de les coves i l'aixovar funerari. I els gravats rupestres on destaquen els de la Vega del Moll (Morella) situat en el tram superior del riu Calders.

La mostra cronològica de les manifestacions d'art acaba amb la cultura ibera (tassa, amulets fàl·lics, làpida...).

La sala V està dedicada a la declaració de l'art rupestre de l'art mediterrani com a patrimoni mundial per la UNESCO. Aquesta idea es representa mitjançant el segell de la UNESCO, un gran mapa mundi amb tots els abrics d'art rupestre i les imatges que l'audiovisual projecta de les diverses manifestacions d'art rupestre d'arreu del món.

La sala VI està dedicada als primers investigadors, als pioners. Mostra algunes fotografies dels primers treballs a la Valltorta el 1917: Henri Breuil i Hugo Obermaier pel museu de Ciències Naturals de Madrid i de Juan Cabré i Pere Bosch Gimpera per l'Institut d'Estudis Catalans. Els primers treballs a la Cova Remigia estan associats a Joan Baptiste, pintor i





arqueòleg castellonenc. En aquesta sala també hi ha exposats 4 calcs de Porcar i díptics de les exposicions que va fer.

Per finalitzar l'exposició permanent hi ha un aparador, un mapa de relleu i un audiovisual dedicat al Parc Cultural Valltorta-Gassulla.

3. La trajectòria del museu

El barranc de la Valltorta es va prospectar el 1917, arran del descobriment per Albert Roda i Segarra de les pintures rupestres a la Cova dels Cavalls. Mesos després es coneixia el cingle mas d'En Josep, les coves del Civil i les coves de la Saltadora entre altres. Actualment hi ha 20 abrics catalogats al barranc de la Valltorta repartits entre els termes de Tírig, Les Coves de Vinromà i Albocàsser. D'aquests, tal com hem dit, es poden visitar-ne cinc, altres no tenen el camí condicionat o són de difícil accés.

I pel que fa al barranc Gasulla al terme d'Ares del Maestrat, que com hem dit es gestiona des del museu, hi ha 3 (la Cova Remígia, el Cingle de la Mola Remígia i la Cova de les Dogues) dels quals són visitables 2.

Els abrics catalogats al barranc de la Valltorta són:

Terme de Tírig	1. Coves de Ribasals o del «Civil» 2. Cova dels Tolls Alts 3. Cova de Rull 4. Cova de Cavalls	5. Cova de l'Arc 6. L'Arc 7. Cova de la Taruga 8. Cingle del Mas d'en Josep
Terme de Les Coves de Vinromà	9. Cingle dels Tolls del Puntal 10. Cova Alta del Llidoner	11. Cova de les Calçaes del Matà 12. Coves de la Saltadora.
Terme d'Albocàsser	13. Coveta de Montegordo 14. Cingle de Mas d'En Salvador 15. Cingle de l'Ermida 16. Cova Gran del Puntal	17. Covetes del Puntal 18. Abric Centelles 19. La Mustela 20. Barranc d'en Cabrera



Fins 1942 no hi ha vigilància als abrics, i aquell any la Direcció General de Belles Arts nomena un guarda oficial, Serafi Adell, per a vigilar i protegir el conjunt rupestre de la Valltorta. Quan Serafi es va jubilar va entrar com a guarda Manolo Centelles a qui substituiria Santiago Cabrera.

I el desembre de 1994 el museu d'art rupestre de la Valltorta era una realitat. El primer director va ser Rafael Martínez Valle qui va estar al front de la institució fins l'any 2007 quan arriba J. Guillermo Morote Barberá que va ocupar el càrrec fins la seua jubilació en el 2014. El tercer director ha sigut Josep Casabó Bernad, del 2014 al 2016 fins que va finalitzar la comissió de servei. El 16 d'abril del 2018 va entrar com a nova directora Pilar Vidal Monferrer, després d'uns mesos sense cap persona a la direcció del centre. Al llarg de tots aquests anys cal nomenar el paper de continuïtat representat en l'administrativa, Marisa Roda Montserrat.

Centre de referència de l'art rupestre valencià, una idea no assolida

Els primers anys del museu es van centrar en la localització de nous jaciments, la investigació, la protecció dels abrics i la neteja de les escenes molt alterades per anys de desídia, desconeixement i agressions. Un dels objectius plantejats quan es va construir el museu era convertir-se en el centre de referència per l'art rupestre de la Comunitat Valenciana. Per aquest motiu, anys després, es va crear l' Institut d'Art Rupestre amb seu al museu de la Valltorta que contava amb la col·laboració d'investigadors dels Departaments de Prehistòria de les Universitats de València i Alacant. Aquesta entitat desapareixerà quan finalitza l'etapa de Rafael Martínez Valle. Els factors com la ubicació del museu la Valltorta (lluny dels centres universitaris i dels llocs de decisió) i els avatars polítics i administratius han impedit arribar a aquest objectiu.

La declaració com a Patrimoni Mundial

Des de la Valltorta es va liderar la proposta de la declaració de l'art rupestre de l'arc mediterrani de la península Ibèrica com a patrimoni mundial per part de la UNESCO, candidatura que inclou sis comunitats autònomes: Comuni-

tat Valenciana, Catalunya, Murcia, Aragó, Andalusia i Castella la Manxa i 750 abrics d'art rupestre inscrits. Aquesta proposta es va convertir en una realitat l'any 1998, ara fa vint anys.

La declaració es un reconeixement que atorga la UNESCO als llocs que tenen un valor universal excepcional. En el territori valencià, a més de l'art rupestre hi ha dos reconeixements més com a Patrimoni Mundial material: la Llotja de la Seda a València i el Palmeral d'Elx.

Entre les raons que ho justifiquen en la candidatura és la consideració de l'art rupestre de l'arc mediterrani de la península Ibèrica com una manifestació cultural única i representativa d'una societat prehistòrica postpaleolítica que va habitar les serres i paisatges muntanyencs del llevant de la Península. Es tracta de les primeres escenes narrades de l'Europa prehistòrica, la qual cosa les converteix en un document socioeconòmic de valor excepcional. A més de la seua exclusivitat i fragilitat, està la seua imbricació en un paisatge humanitzat, però d'alt valor ecològic. Els elements claus per la inclusió d'aquests béns en la Llista del Patrimoni Mundial van ser el seu valor com a testimoni artístic - documental juntament amb l'interès paisatgístic. Segurament, a hores d'ara, no se li ha donat tota la importància que es mereix com a Patrimoni Mundial que és.

El parc cultural Valltorta- Gassulla

Paral·lelament a la creació del museu es gesta el projecte de la creació i declaració del Parc Cultural. La proposta pretén compaginar l'estudi, la protecció i la difusió del ric patrimoni cultural del Maestrat castellonenc, amb el desenvolupament econòmic d'aquestes terres. Les referències d'aquest model cal buscar-les en Aragó.

Però, en el nostre territori aquest procés ha estat complex i molt llarg, i en ocasions rebutjat pel veïnat dels pobles que conformen el Parc. La declaració del Parc Cultural Valltorta- Gassulla es va publicar el 11 de novembre del 2016 quan Josep Casabó estava de director. De moment, és el primer i únic parc cultural declarat per la Generalitat Valenciana. Segons la llei 4/1998 del patrimoni cultural valencià un parc cultural queda definit com un espai que conté elements significatius del patrimoni cultural integrats en un medi físic rellevant pels seues valors paisatgístics i ecològics.

El parc cultural abasta una superfície de 82 km² repartits pels termes municipals d'Albocàsser, Ares del Maestrat, Benassal, Catí, les Coves de Vinromà, Morella, Tírig i Vilar de Canes que engloba un ric patrimoni arquitectònic, etnològic i arqueològic. La seua delimitació coincideix amb la capçalera de les dos conques hidrològiques: la Rambla Carbonera i la del Barranc de la Valltorta i el criteri fonamental ha estat la localització dels conjunts d'art rupestre prehistòric. Juntament a aquests es troben altres elements patrimonials d'importància: jaciments arqueològics, arquitectura de pedra en sec, nuclis de població amb elements medievals, masades i una mostra d'ecosistemes mediterranis rics en flora i fauna.



La documentació digital dels abrics

En els anys 2015-2016 es va posar en marxa el programa 4D VULL coordinat per Juan Francisco Ruiz, professor de la Universitat de Castella la Manxa i impulsat per l'ajuntament de Tírig amb la col·laboració dels ajuntaments d'Albocàsser, Ares, Les Coves de Vinromà, l'associació d'Amics de la Valltorta amb el finançament del Ministeri d'Educació i Cultura del govern espanyol mitjançant les ajudes per a la conservació, protecció i difusió de béns declarats Patrimoni Mundial.

Els seus objectius passaven per diagnosticar l'estat de conservació, monitorar les alteracions identificades i proposar mesures de conservació preventiva. Els resultats obtinguts es basen en tecnologies i metodologies com fotogrametria d'objecte proper, comparacions volumètriques, fotografia gigapíxel, fotografia multiespectral, tractament d'imatge mitjançant descorrelació d'espais de color, anàlisi geològica, termografia, etc. El projecte necessita continuïtat temporal per conèixer com avança el deteriorament dels abrics i d'aquesta manera poder aplicar mesures preventives.

4. La funció del museu

Des del museu de la Valltorta es preserva, conserva i difon l'art rupestre llevatí catalogat com a patrimoni mundial, però el seu paper abasta més aspectes.

Pel que fa a la **dimensió de l'art rupestre com objecte d'investigació**, des del museu es fa l'acompanyament als investigadors per a que puguin fer el treball de camp i avançar en l'estudi i coneixement del nostre passat. A més de possibilitar el treball de camp dels investigadors, també s'han realitzat jornades científiques al museu al llarg d'aquests vint i quatre anys:

1996. «Primer seminario internacional sobre conservación y difusión del arte rupestre al aire libre en ambiente mediterráneo».

2002. «Congreso Internacional de Arte Rupestre en el ámbito mediterráneo».



2017. 100 aniversari del descobriment de les pintures rupestres de la Valltorta (Tírig). (29 d'abril a l'1 de maig)

2018. Jornada tècnica. 28 de juny. «El Arte Rupestre y el Bosque». Amufor (Asociación de Municipios Forestales de la Comunitat Valenciana).

Pel que fa a l'art rupestre com a recurs educatiu, podem dir que **el museu de la Valltorta és un lloc d'educació informal** avalat per les nombroses visites dels centres educatius que tenim. Durant el curs escolar, d'octubre a juny ens visita alumnat de secundària i de primària, per visitar l'abric de la Cova de Cavalls i l'exposició permanent del museu i molts d'ells ho complementen amb un taller didàctic. Aquesta eixida els permet aprendre sobre l'art rupestre llevantí i complementar allò que han après a l'escola o l'institut.

El museu de la Valltorta també **és un lloc d'atracció**, és un recurs turístic perquè és un element antropitzat que motiva a les persones a desplaçar-se per visitar-lo. Ara, no podem oblidar que un recurs turístic és el nucli a partir del qual es poden generar altres infraestructures i serveis. Els abrics del barranc de la Valltorta poden considerar-los com un recurs turístic però no són un producte turístic. I no podem oblidar que l'aposta del museu la Valltorta passa per un turisme sostenible i no un turisme de masses donada la fragilitat del recurs.

Si mirem les xifres de visitants del museu la Valltorta, les més altes corresponen a l'any 1995, quan es va inaugurar, quasi 22.000 persones. I es va mantenir en xifres altes durant els tres primers anys, cap als 20.000 visitants però poc

a poc va baixar el nombre de gent que arribava al museu. El moment més crític es viu l'any 2003 quan van ser 10.500 visitants, a partir d'eixa baixada s'observa un lleuger augment durant els anys següents: les xifres remunten al voltant del 13.000 (2005-2008). Pel que fa els anys següents fins el 2012 es situa entre els 14.000-15.000 visitants, i els tres següents anys les xifres fluctuen al voltant dels 13.000. En el 2016 tenim 14.089 visites. La celebració del Centenari marca un punt àlgid, les visites augmentaran un 30%. Aquest any hem tancat amb 17.000 visitants, números importants si considerem que estem lluny de les grans ciutats, que no tenim un públic potencial al voltant, que les comunicacions són millorables, que l'oratge també pot ser una limitació i que el recurs és molt fràgil i no pot rebre grans concentracions. Tot i això, al llarg d'aquests vint i quatre anys, han passat 362.422 persones pel museu de la Valltorta.

Bibliografia

- CASABÓ BERNAD, Josep: «El museu de la Valltorta. Una apuesta por la conservación y difusión del arte rupestre en tiempo de crisis», *Boletín del Museo Arqueológico Nacional* 35, 2017, 2311-2318
- MARTÍNEZ VALLE, Rafael: «El parque cultural Valltorta-Gassulla», *Trabajos de Prehistoria*, Vol 57, pàgs. 65-76.
- VIÑAS VALLVERDÚ, Ramón: *La Valltorta. Arte Rupestre del Levante Español*, Barcelona, Ediciones Castell, S.A., 1982
- VIÑAS, Ramón; MOROTE, J. Guillermo: *Arte rupestre de Valltorta- Gassulla, Museu i parc cultural*, Tírig, Associació d'amics de la Valltorta, 2011.

Webgrafia

- <http://www.culturaydeporte.gob.es/cultura/areas/patrimonio/mc/patrimoniomundial/bienes-declarados/por-ano-de-inscripcion/arterupestre.html>. Recuperat el 3/01/2019
- <http://vull.4darterupestre.com/> Recuperat el 4/01/2019